

Sylwia Sojda

Stereotyp w subkulturze — subkultura w stereotypie O słowackim tłumaczeniu „Wojny polsko-ruskiej pod flagą biało-czerwoną” Doroty Masłowskiej

Przekłady Literatur Słowiańskich 4/1, 115-126

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Peryferie kultury

Sylvia Sojda

Stereotyp w subkulturze — subkultura w stereotypie O słowackim tłumaczeniu *Wojny polsko-ruskiej pod flagą biało-czerwoną* Doroty Masłowskiej

Przedmiotem niniejszych rozważań jest przekład głośnej debiutanckiej powieści Doroty Masłowskiej, wydanej w 2002 r., *Wojna polsko-ruska pod flagą biało-czerwoną* na język słowacki. Przekład Tomáša Horvátha nosi tytuł *Sneh a krv* i wydany został w 2004 r. w wydawnictwie „Ikar”. Język słowackiego tłumaczenia zostanie opisany w sposób ogólny, bez odniesień do polskiego oryginału (poza kilkoma wyjątkami), jako sposób ukazania stereotypu blokera/dresiarza we współczesnej kulturze.

Stereotyp to pojęcie złożone i wielowymiarowe. Ze względu na nawiązanie do funkcjonowania jednostki w społeczeństwie staje się głównie przedmiotem zainteresowania nauk społecznych, w obrębie których socjologia wiąże stereotyp z dziedziną norm i zachowań grupowych, a psychologia — z procesami percepcji i kategoryzacji, ze sferą postaw, przekonań, uprzedzeń. Z kolei historia i teoria literatury włączają stereotyp do katalogu „miejsc wspólnych”, zaliczając go wraz z kliszami, formułami, mitologemami, toposami, zarówno do skonwencjonalizowanych środków ekspresji, jak i do narzędzi opisu stylistycznego; stereotyp wykorzystywany jest tu także w analizach treściowo-kompozycyjnych i w relacjonowaniu historii tworzenia się w literaturze (i przez literaturę) fobii

i obsesji narodowościowych¹. Również językoznawstwo próbowało znaleźć definicję tego terminu, który jest w jego obrębie niejednorodny i dwubiegunowy. Część językoznawców skupia się głównie na powierzchniowej, „widzialnej”, czysto lingwistycznej stronie stereotypu, opisując reprodukowane z pamięci związki wyrazowe, przeciwstawiane konstruowanym doraźnie produktom językowym. Innych językoznawców natomiast bardziej od powierzchni pociąga warstwa głęboka stereotypu, jego strona mentalna, czyli specyficzne zespoły sądów o wycinkach rzeczywistości, jakie tkwią w świadomości mówiących. W sumie lingwistyczne pojmowanie stereotypu można sprowadzić do trzech podstawowych ujęć:

- stereotyp jest reprodukowalnym związkiem wyrazowym (stereotyp lingwalny);
- stereotyp to specyficzny konstrukt mentalny (stereotyp mentalny);
- stereotyp jest specyficznym konstruktem mentalnym, zakorzenionym w świadomości za pomocą znaku językowego (stereotyp lingwomentalny)².

Jak zauważa Jerzy Bartmiński, „w języku potocznym stereotyp funkcjonuje — w znaczeniu bardzo wąskim — jako synonim uprzedzenia i zafałszowanego, negatywnego sądu o ludziach”³, lecz jego interdyscyplinarne ujęcie (wywodzące się w głównej mierze z socjologii i nauk psychologicznych) powoduje, że jest to zagadnienie o szerszym zasięgu. Oznacza zatem „subiektywnie determinowane wyobrażenie przedmiotu, obejmujące zarówno cechy opisowe, jak i wartościujące obraz oraz będące rezultatem interpretacji rzeczywistości w ramach społecznych modeli poznawczych. To rozumienie stereotypu uwzględnia aspekt semantyczny i formalny, nie przeciwstawia stereotypów językowych (formalnych) stereotypom mentalnym, raczej — przeciwnie — łączy je w możliwie szerokim zakresie. Stereotyp możemy badać jako ustabilizowane (reprodukowane z pamięci) połączenie semantyczne i/lub formalne, stereotypizacja obejmuje bowiem płaszczyznę semantyczną języka (tę w pierwszej kolejności) i — formalną”⁴.

Stereotyp stanowi swoistego rodzaju barierę w kulturze. Serafima F. Nikitima twierdzi, że „wewnątrz samej kultury stereotypy mogą być środkiem strukturyzującym, markerem szczególnych grup ludzi lub szczególnych sytuacji i tym samym pełnią rolę wewnątrz kulturowych granic. Bariery kulturowe tworzone przez stereotypy są złożonym tworem hierarchicznym, powstającym

¹ W. Chlebda: *Stereotyp jako jedność języka, myślenia i działania*. W: *Język a kultura*. T. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*. Red. J. Anusiewicz, J. Bartmiński. Wrocław 1998, s. 31.

² Ibidem, s. 32.

³ J. Bartmiński: *Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem — na przykładzie stereotypu matki*. W: *Język a kultura*. T. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki...*, s. 63.

⁴ Ibidem, s. 64.

dla obrony przed »obcym, przybłądą«⁵. Takim „obcym” często bywa rzeczywistość, w jakiej przyszło żyć członkom danej grupy, której stereotyp dotyczy, w stosunku do której przejawiają negującą postawę. Ów sprzeciw wobec otaczającego świata, który stanowi swego rodzaju barierę, obecny jest i widoczny również w słowackim przekładzie powieści: „skôr nesúhlasím s daňami a postulujem štát bez daní, v ktorom z mojich rodičov nebudú zdierať kožu nato, aby všetky tie pážatka v zásterách mali vlastný byt a telefónne číslo, zatiaľ čo je to ináč”.

Przytoczone definicje stereotypu dowodzą, że jest to pojęcie szeroko rozumiane i różnorodnie interpretowane. Wojciech Chlebda zwraca uwagę, że „stereotypy w szerokim sensie lingwistycznym (który obejmuje łącznie stereotyp lingwalny, mentalny i lingwomentalny) mają nie tylko swój aspekt formalny i nie tylko kognitywny, ale i pragmatyczny. **Aspekt formalny** (strukturalny) stereotypu językowego — to jego strona zewnętrzna, lingwalna czy słowna wraz z jej cechami rytmiczno-prozodycznymi. **Aspekt kognitywny** obejmuje pewien konstrukt mentalny, zawierający w określonej hierarchii nie tylko definicyjne («esencjalne») składniki znaczeniowe, ale i wykraczające poza ich sferę typowe, konwencjonalne, kulturowo nacechowane sądy, przekonania i wyobrażenia o danym obiekcie czy zjawisku, często o mniej lub bardziej jawnych walorach wartościujących. Wreszcie **aspekt pragmatyczny** — to pewna moc stwórcza stereotypu lingwomentalnego, zawarty w nim potencjał illokucyjny, siła sprawcza lub pobudzająca jego zdolność ukierunkowywania reakcji i działań ludzkich, zdolność sprawiania, że »działamy w kategoriach pojęć skodyfikowanych językowo«. Ponieważ stereotypowe pojęcia przynajmniej częściowo skodyfikowane są w języku za pomocą stereotypowych znaków lingwalnych, możemy powiedzieć, że działamy w kategoriach tych stereotypowych pojęć, które za owymi znakami się skrywają»⁶.

Stereotyp dotyczy subkultury, w pewien sposób ją określa, nawet definiuje. Badacze tego zjawiska nie są jednak jednomyślni w definiowaniu subkultury. Jak stwierdza Przemysław Piotrowski, „nawet autorzy koncepcji subkultur rzadko podają definicję tego terminu. Najczęściej przyjmuje się, że subkultury odznaczają się odrębnością od dominującej kultury społeczeństwa w zakresie pewnych wartości i norm postępowania. Jeżeli subkulturowe wartości i normy są sprzeczne z tymi, które są charakterystyczne dla kultury dominującej, można mówić o subkulturach dewiacyjnych»⁷. Przyjmuje się, że termin „subkultura” oznacza względnie spójną grupę społeczną pozostającą na marginesie dominujących w danym systemie tendencji życia społecznego, wyra-

⁵ S.F. Nikitina: *Stereotypy jako bariery kulturowe*. W: *Język a kultura*. T. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki...*, s. 155.

⁶ W. Chlebda: *Stereotyp jako jedność...*, s. 37—38.

⁷ P. Piotrowski: *Subkultury młodzieżowe. Aspekty psychospołeczne*. Warszawa 2003, s. 9—10.

zającą swoją odrębność przez zanegowanie lub podważanie utrwalonych i powszechnie akceptowanych wzorów kultury⁸, i posiadającą pewien stały zespół charakteryzujących ich cech. Zaliczyć do nich można: wyznawanie wspólnej ideologii, wspólne obyczaje, system wyznawanych wartości, wspólny, charakterystyczny dla danej grupy język (niejednokrotnie noszący znamiona języka tajnego), formy zachowania czy wizerunek, który nie oznacza tylko wyglądu zewnętrznego (chodzi także o sposób, w jaki członkowie danej wspólnoty/grupy chcą być postrzegani przez pozostałych, w tym również przez resztę społeczeństwa, gdyż to właśnie ogół społeczności jest punktem odniesienia wyodrębnienia się subkultury).

Cechą charakterystyczną subkultury jest to, że jako liczna grupa społeczna⁹ wyróżnia się na tle społeczeństwa, co prowadzi do stereotypizacji. Samo pojęcie „subkultury” ma negatywny wydźwięk i postrzegane jest jako coś gorszego, niższego wobec kultury dominującej. W tym kontekście często mówi się o konflikcie z opinią publiczną, która nie rozumie odmienności, krytykuje ją i potępia¹⁰, choć nie każda subkultura ma charakter dewiacyjny.

Przedmiotem rozważań w niniejszym tekście jest stereotyp w subkulturze dresiarzy/blockersów. Sam termin „dresiarze” pochodzi od stylu ubierania się członków tego rodzaju grup (spotyka się również określenia *plastik*, *pajac*). Ich ulubionym strojem są dresy znanych firm (Nike, Puma, Reebok, Adidas — stąd też znane powiedzenie dotyczące członków tej subkultury: „adidaski i dres w paski”) oraz czapki baseballówki. Dresiacze są zwykle krótko ostrzyżeni lub mają ogolone głowy. Regularne treningi na siłowni pozwalają im utrzymać kondycję fizyczną i wzbudzającą respekt posturę. Dresiarze lubią się popisować przed rówieśnikami i ostentacyjnie demonstrują swoją zamożność: jeżdżą drogimi samochodami wyposażonymi w wysokiej klasy sprzęt muzyczny, używają najnowocześniejszych telefonów komórkowych, eksponują złotą biżuterię (zwłaszcza złote łańcuchy, bransolety i sygnety), w lokalach zamawiają wyszukane alkohole. Są też stałymi klientami solariów, sklepów kosmetycznych (dokąd udają się, by zakupić żel lub brylantynę do włosów). Pewny siebie dresiarz porusza się w specyficzny sposób — wymachuje rękami i nogami, stawiając duże kroki. Chce szpanować („kozaczyć”). Prowadzenie takiego stylu życia jest możliwe dzięki dochodom, czerpanym przez większość dresiarzy z działalności

⁸ M. Pęczak: *Mały słownik subkultur młodzieżowych*. Warszawa 1992, s. 4.

⁹ Według psychologii społecznej, „grupa” to zbiór dwóch lub więcej osób, między którymi zachodzą wzajemne oddziaływania (interakcje), zależnych od siebie nawzajem, mających poczucie przynależności do grupy i odrębności od innych grup oraz wspólny cel (por. P. Piotrowski: *Subkultury młodzieżowe...*, s. 43).

¹⁰ P. Pycia: *W kręgu chorwackich subkultur młodzieżowych lat siedemdziesiątych*. W: *Chorwacja lat siedemdziesiątych XX wieku. Kultura. Język. Literatura*. Red. L. Małczak, P. Pycia. Katowice 2010, s. 36.

przestępczej¹¹. Analizy socjologiczne wykazały ponadto, że dresiarze wyznają filozofię „szybkiego szmalu i łatwej przyjemności”. Uważają, że wykształcenie nie pomoże im w osiągnięciu życiowego sukcesu. Swoją edukację kończą więc zazwyczaj na szkole podstawowej. Dlatego też mają ograniczony zasób słów, często przeklinają i używają angielskich zwrotów (np.: *mother fucker; yeah, man; yo!; what's up; fuck my mother*). O głupocie dresiarza ma też świadczyć muzyka, jakiej słucha (dance, pop, techno, house, disco polo), której teksty są mało skomplikowane i banalne¹².

Inspiracją do rozważań nad subkulturą i związanym z nią stereotypem w przekładzie powieści Doroty Masłowskiej *Wojna polsko-ruska pod flagą biało-czerwoną* na język słowacki były trwające w środowisku słowiańskim badania nad językiem dresiarzy i próby przełożenia go na języki obce. Warto tu wspomnieć między innymi prace polskich badaczy dotyczące polskiego oryginału: Włodzimierza Mocha¹³, Małgorzaty Pabich¹⁴, Marty Buczek¹⁵, czy prace Gabrieli Olchowej¹⁶, Marii Magdaleny Nowakowskiej¹⁷, analizujące różne aspekty przekładu powieści na język słowacki. Należy podkreślić, że stereotyp jest nieodłączny od języka¹⁸, stąd rosnące zainteresowanie lingwistów językiem charakterystycznym dla subkultury. Czy można jednak charakteryzować subkulturę za pomocą języka? Czy język jest wyznacznikiem funkcjonowania danej grupy społecznej? Jak zauważa Marta Buczek, język konceptualizujący rzeczywistość, zgodnie z przyjętymi przez grupę normami, kreujący rzeczywistość, jest podstawowym składnikiem i generatorem subkultury. Cechą charakterystyczną staje się postawa opozycyjna wobec normy języka ogólnego. W języku grupy utrwalona zostaje struktura społeczna, system ról społecznych, stereotypy i autostereotypy grupowe, rytuały i zachowania przesadne. Socjolekt łączy jed-

¹¹ Por. P. Piotrowski: *Subkultury młodzieżowe...*, s. 87—88; P. Kuźmo: *Stereotyp i autostereotyp wybranych subkultur młodzieżowych — analiza interdyscyplinarna*. Dostępne w Internecie: www.usfiles.us.szc.pl/getfile.php?pid=1376 [Data dostępu: 30.10.2012].

¹² P. Kuźmo: *Stereotyp i autostereotyp...*

¹³ W. Moch: *Język dresiarzy w powieści Doroty Masłowskiej „Wojna polsko-ruska pod flagą biało-czerwoną”*. Dostępne w Internecie: http://www.ukw.edu.pl/jednostka/linguistica_bidgostiana/3d65d2394f1435023112.

¹⁴ M. Pabich: *Ład utracony — o języku w „Wojnie polsko-ruskiej” Doroty Masłowskiej*. Dostępne w Internecie: <http://www.sknj.ifp.uni.wroc.pl/publikacje/b11.pdf> [Data dostępu: 29.08.2012].

¹⁵ M. Buczek: *Subkultura w powieści Doroty Masłowskiej pt. „Wojna polsko-ruska pod flagą biało-czerwoną”*. In: *Slovanstvo na križovatke kultur i civilizácií*. Red. M. Kováčová, M. Lizoň. Banská Bystrica 2009, s. 118—123.

¹⁶ G. Olchowa: *Frazeologizmy kolokwialne, slangowe i wulgarne w języku polskim i słowackim*. W: *Spotkania międzykulturowe*. T. 2: *Językoznawstwo. Glottodydaktyka*. Red. K. Jarząbek, A. Ruttar, S. Sojda. Katowice 2012, s. 128—135.

¹⁷ M.M. Nowakowska: *Świat wulgaryzmów w słowackim przekładzie „Wojny polsko-ruskiej pod flagą biało-czerwoną” Doroty Masłowskiej*. Referat wygłoszony na międzynarodowej konferencji naukowej nt. *Individualni in kolektivni bilingvizem*. Ljubljana 20.—22.10.2011.

¹⁸ J. Bartmiński: *Podstawy lingwistycznych badań...*, s. 65.

nostkę ze zbiorowością, nadaje prestiż, interpretuje rzeczywistość: „[...] oni sa za nami pozerajú ešte viac v šoku, ale zatiaľ hovoria zasa poslednýkrat: v pohode, rešpekt. Silný, lebo aj keď som už ďaleko, rozoznávam to podľa pohybu ich úst”. Masłowska, wychodząc od języka, dociera do człowieka, do jego sposobu pojmowania świata¹⁹, co oddaje Horváth w tłumaczeniu: „Teraz už vážne chytím nervy. Teraz už neexistuje prepáč, neexistuje, že Silný, dobrá duša, cirkevný miništrant miništrujúci omšu, miernosť sama, dobré srdce samo. Dobrý drahý Silný, čo bude iným robiť dobré skutky, keď sú na praxi. Silný blýskajúci očami u vedúceho predajne kvôli nejakým handrám, ukradnutým dokonca bez vkusu, bez akéhokoľvek zmyslu pre vkus. Lebo Silný, to ti je taká firma, že keď chceš, tak s ňou končíš, potom kľč v lýtku, tak hop, jeden telefonát, Silný ti na mieste vylíže dlážku pod nohami, aby si chodila po čistom”.

W powieści Doroty Masłowskiej mamy do czynienia z językiem specyficznym, będącym odzwierciedleniem stylu życia młodych blockersów. Zdaniem Włodzimierza Mocha, język stylizowany na mowę potoczną „nie różni się niczym szczególnym od mowy, którą na co dzień posługuje się młodzież w tej subkulturze. Jest tylko może bardziej dosadny, prosty, choć nie prostacki, zawiera więcej wulgaryzmów i brutalizmów, form rubasznych i grubiańskich, skrótów myślowych i językowych, ale to tylko potwierdza zgodność tej odmiany z tendencjami panującymi w języku potocznym i młodzieżowym slangu”²⁰. Słowacki przekład powieści jest pod tym względem bardzo bliski oryginałowi, za pomocą „wyzwisk, poetyzmów i metafor”²¹ ukazuje świat współczesnego młodego człowieka żyjącego w świecie, w którym dominują narkotyki, seks, przemoc i ekstremalizm. Dla „panelákovej kultúry” jest charakterystyczny oryginalny, szybki, esemesowy język oparty na slangu, wulgaryzmach i pomysłowej oryginalności²²: „Mlčí. Niečo zavrčí. Hovorí takto: a čo si ty myslíš? Že budem celý zvyšok života chodiť krývajúcky ako paralyzovaná? Ja viem, to by sa ti páčilo. Ale tak to nebude. Hovorím takto, lebo zasa začínam mať nervy. V mojich očiach si taká ty, Magda, psychicky chorá. Paralyzovaná, ale psychicky. Citovo”. Ponadto, języka, jakiego używają bohaterowie powieści, również w słowackim przekładzie, nie można nazwać „czysto” potocznym czy slangowym. Pojawiają się w nim bowiem elementy zaczerpnięte z mowy potocznej, slangu, żargonu młodzieżowego, jak również z mediów: Internetu, telewizji czy prasy. Marek Jędrzejewski opisuje go jako mieszanekę grypsery więziennej połączonej z wulgaryzmami i zapożyczeniami²³.

¹⁹ M. Buczek: *Subkultura w powieści...*, s. 120.

²⁰ W. Moch: *Język dresiarzy...*

²¹ Dostępne w Internecie: <http://www.litcentrum.sk/23282> [Data dostępu: 17.12.2012].

²² Por. slc. „[...] originálneho rýchleho, esemeskovito skratkovitého jazyka založeného na slangu, vulgarizmach a nápaditej obraznosti”. Tłumaczenia wszystkich cytatów na język polski — S.S.

²³ M. Jędrzejewski: *Subkultura a przemoc*. Warszawa 1998, s. 27.

Zdaje sobie sprawę z tego, że w jednym opracowaniu nie jest możliwa kompleksowa językowa analiza przekładu, stąd też skupię uwagę na wybranych elementach systemu leksykalnego (język potoczny w opozycji do języka ogólnego, uniwerbizmy w opozycji do form literackich, elementy slangowe wraz z wulgaryzmami, dysfemizmy, związki frazeologiczne).

Powieść Masłowskiej, określana jako „pierwsza polska powieść dresiariska²⁴”, niewątpliwie stanowi wyzwanie przekładowe. W jedynym jej, jak dotąd, słowackim tłumaczeniu Tomáš Horváth podjął się trudnego zadania, aby przełożyć językowe i kulturowe osobliwości tak, by stały się czytelne dla obcojęzycznego odbiorcy, a zarazem zachowały polską swojskość, bez której powieść traci niektóre walory²⁵. Słowacki czytelnik dowiaduje się, że powieść może czytać „jako dowcipny »komiks« zdarzeń, sondę psychologiczną, nowelę egzystencjalną lub powieść przedstawiającą narkotyk jako zagrożenie likwidujące osobowość i ludzką integrację” czy raczej „jakieś psychologiczne świadectwo o pewnym niemarginalnym zjawisku (nie tylko) polskiego społeczeństwa”²⁶.

Słowacki przekład stara się być wierny oryginałowi. Tłumacz uwypukla elementy specyficznego slangu blockerskiego tak, aby przybliżyć słowackiemu czytelnikowi charakterystyczny styl polskiej pisarki. Jednak, jak konstatuje Gabriela Olchowa, „z jednej strony należy sobie zdawać sprawę z licznych wyzwań dla tłumacza przy przekładzie *Wojny polsko-ruskiej...*, jednak z drugiej, trzeba stwierdzić, że prezentowane niedoskonałości przekładu T. Horvátha mogą utrudniać słowackiemu czytelnikowi odbiór i właściwą ocenę twórczości D. Masłowskiej”²⁷.

Charakterystyczne dla języka powieści są niekonsekwencje językowe: autorka umieszcza obok siebie elementy slangu, żargonu, formy potoczne, rubaszne, wulgarne i literackie. Kreuje w ten sposób specyficzną polską, dresiariską rzeczywistość i jej odzwierciedlenie w języku. Wierność oryginałowi widoczna jest przede wszystkim w zachowanej niekonsekwencji tłumaczenia, co było, jak się wydaje, zabiegiem zamierzonym i w pełni uświadomianym przez tłumacza. Jednym z przykładów owej niekonsekwencji jest przeciwstawianie elementom języka potocznego słownictwa należącego do odmiany ogólnej języka. Mamy zatem do czynienia ze stosowaniem form zuniwerbizowanych, które zajmują w powieści opozycyjny stosunek do ich ogólnych odpowiedników i są stosowane zamiennie: pot. uniw. *takáto esemeska* / lit. *textová správa*, pot. uniw. *LM-ky* / lit. *cigarety značky LM*, pot. uniw. *cédečká* / lit. *CD-plátne*. Potoczność języka, jakim posługują się bohaterowie w słowackim tłumaczeniu, podkreślają

²⁴ Dostępne w Internecie: <http://free.art.pl/maslowska/wojna.html> [Data dostępu: 28.12.2012].

²⁵ G. Olchowa: *Frazeologizmy kolokwialne...*, s. 127.

²⁶ słc. „[...] ako vtipný »komiks« udalostí, psychologickú sondu, existencialistickú úvahu alebo román »predstavujúci drogu ako hrozbu likvidujúcu osobnosť a ľudskú integritu« [...], či snáť »aké-si sociologické svedectvo o istom určite neokrajovom jave (nielen) poľskej skutočnosti«”. Dostępne w Internecie: www.zionmag.org/text.php?id=1677 [Data dostępu: 29.12.2012].

²⁷ G. Olchowa: *Frazeologizmy kolokwialne...*, s. 132.

ponadto te formy zuniwerbizowane, które nie mają swoich wielowyzrazowych, ogólnych odpowiedników, np.: *Tak ja už asi mám **absťák** z prášku, chce sa mi grcať a normalne sa Ti hneď vygrciam na gate, ak mi zasa nenasypeš aspoň malú čiaročku; poriadne sačky od **amfetu**; predajme henten **kazeták** Rusákom, budú nejaké prašule, no buď kamoš; a taký to bol fajn **parták**.*

Charakterystyczne zabarwienie stylistyczne utworu T. Horváth oddaje także dzięki stosowaniu słownictwa żargonowego i slangowego, niejednokrotnie pejoratywnego, np.: *bola to moja baba, kamoška, chalan, naspídovaný, spíd, golf, prachy, je vari nadobno sprostá, raz na toho buzeranta, šefka, hajzlík, dneska, gate, roboši, sprenevery, oukej, lajt, depka, helou šefka, žiarivka, tára sa, trip, netrep od veci, zhuleny, ...hneď hotový rozdat' si to vo féroвке, prenosný bordel, zlezieš zo mňa, otropederast, fízly zapisovali na zastávke, handry, odfarbené škuty, nemotorne žmurkám.*

Kolejnym elementem ukazującym ekspresywne nacechowanie słowackiego przekładu są kakofemizmy. Negatywne wartościowanie bohaterów czy wręcz ich obrażanie i deprecjonowanie tłumacz osiąga, stosując określenia o różnym stopniu nacechowania. Mamy zatem w formie dysfemizmów z jednej strony słownictwo neutralne, określenia zwierząt, np. ...*tej **krave** Magde, ...ona na mňa kamarátsky a ja na ňu s postaveným **vtákom***, rzeczy domowego użytku, np. ...*tak by povedal tej **štetke**, aby sa zdekovala*, z drugiej natomiast deprecjację osiąga się dzięki zastosowaniu leksemów o dodatnim zabarwieniu emocjonalnym w kontekście ironicznym: *Silný, **dobrá duša**, cirkevný **miništrant** **miništrujúci** omšu, **miernosť sama**, **dobré srdce** samo*. Przykład ten ukazuje ponadto zastosowanie w jednym wypowiedzeniu, oprócz leksemów nacechowanych dodatnio, leksemu nacechowanego ujemnie (*miernosť*), co podkreśla ekspresywny charakter wypowiedzi, a zarazem bardzo negatywny stosunek mówiącego do bohatera wypowiedzi.

Dla języka powieści Masłowskiej, jak również dla jej słowackiego tłumaczenia, najbardziej charakterystyczne są pejoratywa oraz wulgaryzmy, i to zarówno systemowe, jak i referencyjno-obyczajowe. Słowacki przekład obfituje zatem w wiele zwrotów rubasznych, ordynarnych i wulgarnych, np.: ***handry**, je to **hnoj** a nie tovar, cigy z **hovna**, kvôli tebe som si **zajebal** gate, **rozjebem** celý bar, teraz **sa naserem**, aby som **rozjebal** ten špitál, do **piče** aj s tým, kto ju česal, **skurvená** krstná mater, Magda je už skoro náchylná spraviť bum-bac a odísť do temnôt, odísť do **piče** s tými dvomi flákačmi, Takto hovorím: pod' na okamih sem stranou, ty **kurva**, **presrať**, **hovno** ma zaujíma tvoja zaľuba v lesbičkách, smrdia ako slepačie **hovno**, **kurva** mater, **Do riti!**, tak trasie **riťou**, trepanie **pičovín**, lezieš až k **posratej** smrti, to si mame **ujebal** túto sračku zo šuplíka?, s nejakými dvoma čudnými **pipkami**, hoci je to príjemná **pipka**, na co zwracała już uwagę w swoim opracowaniu M.M. Nowakowska²⁸ — zagadnienie to nie będzie zatem przedmiotem mojej szczegółowej analizy w niniejszym artykule.*

²⁸ M.M. Nowakowska: *Świat wulgaryzmów...*

Kolejną kwestią, na którą chciałabym zwrócić uwagę, jest tłumaczenie związków frazeologicznych. Problematykę tę podejmowała w swojej pracy wspomniana już Gabriela Olchowa²⁹, która podkreśla, że nie wszystkie one zostały przetłumaczone w sposób wierny oryginałowi, co świadczy o trudności przekładu tego typu jednostek na język obcy, wynikającej z tego, że tłumacz „nie czuje” niuansów charakterystycznych dla polskiego slangu czy żargonu blockerskiego. Wśród wiernie przetłumaczonych G. Olchowa wymienia między innymi *ti dām echo* (pol. dam ci cynk), *je akože veľké zvierá* (pol. jest niby szych) czy *nebudú zdierať kožu* (pol. nie będą sobie flaków wypruwać)³⁰, *zizam na ňu ako tela na nové vrata* (pol. spoglądam na nią, jak ciele na malowane wrota). W słowackim przekładzie znalazły się ponadto związki frazeologiczne, które nie zostały przez Horvátha dobrze przetłumaczone, choćby ze względu na niezrozumienie nacechowania stylistycznego czy zabarwienia emocjonalnego. Do nich G. Olchowa zalicza np.: *dostaję liście w twarz*, przetłumaczone jako *flusaneec do ksichtu*, podczas gdy poprawne tłumaczenie powinno brzmieć *pecku do ksichtu*; *zglupiałeś do cna*, które w przekładzie oddano jako *úplne si osprostel*, a lepiej brzmiałoby *načisto si oprostel*³¹.

Nie ma zgody co do tego, czy język *Wojny polsko-ruskiej*... naśladuje mowę rzeczywistą czy jest tworem bujnej wyobraźni autorki. Zdania krytyków są podzielone: jedni uważają język powieści za mimetyczny, widzą w nim stylizację, inni zaś podkreślają samodzielność Masłowskiej w tworzeniu języka powieści opartego na różnych realiach, a jeszcze inni skłaniają się ku pogładowi o całkowitym zmyśleniu języka przez autorkę³². Pojawiają się również głosy, że język dresiarzy w ujęciu Doroty Masłowskiej nie różni się niczym szczególnym od mowy, którą na co dzień posługuje się młodzież w tej subkulturze. Jest tylko bardziej dosadny, prosty, zawiera więcej wulgaryzmów i brutalizmów, form rubasznych i grubiańskich, skrótów myślowych i językowych, ale to tylko potwierdza zgodność tej odmiany z tendencjami panującymi w języku potocznym i slangu młodzieżowym. W mowie bohaterów Masłowskiej zapisana zostaje wizja pełnego absurdu i sztuczności świata, wizja niedająca się zwerbalizować w nieskażonym kodzie inteligentkim³³.

Niekonsekwencja językowa *Wojny polsko-ruskiej pod flagą biało-czerwoną* ma duże znaczenie dla interpretacji powieści. Świadomie uzyskiwana przez autorkę niejednorodność na poziomie fonetyki, fleksji, składni, słowotwórstwa, leksyki i frazeologii jest odbiciem stanu wewnętrznego „dresiarzy” reprezentowanych przez Silnego. Ukazuje rozbitcie, rozdarcie, niejednorodność młodego człowieka, niemożność wyboru języka i postawy wobec świata. Jednym słowem,

²⁹ G. Olchowa: *Frazeologizmy kolokwialne*....

³⁰ Ibidem, s. 128.

³¹ Ibidem, s. 133—134.

³² M. Pabich: *Ład utracony*...

³³ M. Buczek: *Subkultura w powieści*..., s. 121.

jest świadectwem ładu utraconego, jaki reprezentuje norma językowa, ładu utraconego, który według diagnozy Masłowskiej raczej nie ma szans na zmianę swego statusu³⁴.

Marta Buczek zauważa, że Masłowska wnika w przestrzeń do tej pory nieeksplorowaną w literaturze polskiej, w sferę agresywnej subkultury dresiarzy, która pojawiła się w Polsce w pierwszym pięcioleciu III RP jako specyficzna sukcesja po dawniejszych gitowcach i skinach³⁵. Charakterystyczny dla niej język został w dużym stopniu wiernie odzwierciedlony w słowackim przekładzie, co, przy tak dużym nasyceniu słownictwem emocjonalnym, slangowym i różnego rodzaju neologizmami, nie było zadaniem łatwym. Tomáš Horváth podolał temu wyzwaniu. W sposób zadowalający dostarczył słowackiemu czytelnikowi lektury zawierającej przegląd postaw i sposobu postrzegania świata przez polskich blockersów. Dokonał tego, wprowadzając do słowackiej kultury specyficzny język subkultury, która nie jest subkulturą homogeniczną. Jednak pojawiające się błędy w tłumaczeniu, wynikające z niedokładnego zrozumienia niektórych kwestii (np. błędnie przetłumaczone związki frazeologiczne), polegającego w głównej mierze na niewłaściwym odzwierciedleniu zabarwienia stylistycznego, powodują, że stereotyp subkultury dresiarzy w kulturze słowackiej nie jest lustrzanym odbiciem jego postrzegania w polskiej kulturze wyjściowej.

Bibliografia

- Bartmiński J.: *Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem — na przykładzie stereotypu matki*. W: *Język a kultura*. T. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*. Red. J. Anusiewicz, J. Bartmiński. Wrocław 1998, s. 63—83.
- Buczek M.: *Subkultura w powieści Doroty Masłowskiej pt. „Wojna polsko-ruska pod flagą białoczerwoną”*. In: *Slovanstvo na križovatke kultur i civilizácii*. Red. M. Kováčová, M. Lizoň. Banská Bystrica 2009, s. 118—123.
- Chlebda W.: *Stereotyp jako jedność języka, myślenia i działania*. W: *Język a kultura*. T. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*. Red. J. Anusiewicz, J. Bartmiński. Wrocław 1998, s. 31—41.
- Horváth T.: *Sneh a krv*. Bratislava 2004.
- Jędrzejewski M.: *Subkultury a przemoc*. Warszawa 1998.
- Kuźmo P.: *Stereotyp i autostereotyp wybranych subkultur młodzieżowych — analiza interdyscyplinarna*. Dostępne w Internecie: www.usfiles.us.szc.pl/getfile.php?pid=1376.
- Masłowska D.: *Wojna polsko-ruska pod flagą białoczerwoną*. Warszawa 2002.
- Moch W.: *Język dresiarzy w powieści Doroty Masłowskiej „Wojna polsko-ruska pod flagą białoczerwoną”*. Dostępne w Internecie: http://www.ukw.edu.pl/jednostka/linguistica_bidgostiana/3d65d2394f1435023112.

³⁴ M. Pabich: *Ład utracony...*

³⁵ M. Buczek: *Subkultura w powieści...*, s. 118—122.

- Nikitina S.F.: *Stereotypy jako bariery kulturowe*. W: *Język a kultura*. T. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*. Red. J. Anusiewicz, J. Bartmiński. Wrocław 1998, s. 155—159.
- Nowakowska M.M.: *Świat wulgaryzmów w słowackim przekładzie „Wojny polsko-ruskiej pod flagą biało-czerwoną” Doroty Masłowskiej*. Referat wygłoszony na międzynarodowej konferencji naukowej nt. *Individualni in kolektivni bilingvizem*. Ljubljana 20.—22.10.2011.
- Olchowa G.: *Frazeologizmy kolokwialne, slangowe i wulgarne w języku polskim i słowackim*. W: *Spotkania międzykulturowe*. T. 2: *Językoznawstwo. Glottodydaktyka*. Red. K. Jarząbek, A. Ruttar, S. Sojda. Katowice, s. 128—135.
- Pabich M.: *Ład utracony — o języku w „Wojnie polsko-ruskiej...” Doroty Masłowskiej*. Dostępne w Internecie: <http://www.skuj.ifp.uni.wroc.pl/publikacje/b11.pdf>.
- Pęczak M.: *Mały słownik subkultur młodzieżowych*. Warszawa 1992.
- Piotrowski P.: *Subkultury młodzieżowe. Aspekty psychospołeczne*. Warszawa 2003, s. 9—10.
- Pycia P.: *W kręgu chorwackich subkultur młodzieżowych lat siedemdziesiątych*. W: *Chorwacja lat siedemdziesiątych XX wieku. Kultura. Język. Literatura*. Red. L. Małczak, P. Pycia. Katowice 2010.

Źródła internetowe

- <http://free.art.pl/masłowska/wojna.html>
<http://www.litcentrum.sk/23282>
<http://www.skuj.ifp.uni.wroc.pl/publikacje/b11.pdf>
www.zionmag.org/text.php?id=1677

Sylvia Sojda

Subkultúra v stereotyp, stereotyp v subkultúre Pár poznámok o slovenskom preklade *Wojny polsko-ruskiej pod flagą biało-czerwoną* od Doroty Masłowskiej

Rezumé

Príspevok sa zameriava na krátku a všeobecnú charakteristiku prekladu poľského románu od Doroty Masłowskiej *Wojna polsko-ruska pod flagą biało-czerwoną* do slovenčiny (*Sneh a krv*). Preklad, urobený Tomášom Horváthom, sa snaží ukázať svet poľskej panelákovkej mestskej kultúry prostredníctvom jazyka a na pozadí charakteristiky stereotypu v subkultúre. Autorka približuje definície *subkultúry* a *stereotypu* v odbornej literatúre, najmä sociologickej, ale aj z lingvistického hľadiska. Charakterizuje jazyk v slovenskom preklade z ohľadu na jeho slangovú realizáciu prostredníctvom univerbizovaných jednotiek, vulgarizmov, pejorativov, dysfemizmov a frazeologických jednotiek. Jedná sa o vyriešenie problematiky vernosti slovenského prekladu voči poľskému originálovu.

Kľúčové slová: stereotyp, subkultúra, preklad, slang, *Sneh a krv*, expresivita, paneláková kultúra.

Sylvia Sojda

The Subculture in the stereotype, the stereotype in the subculture:
A few notes on the Slovak translation
of *Wojna polsko-ruska pod flagą biało-czerwoną*
by Dorota Masłowska

Summary

This paper focuses on a short general description of the Polish translation of the novel by Dorota Masłowska *Wojna polsko-ruska pod flagą biało-czerwoną* into Slovak (*Sneh a krv*). The translation, prepared by Tomáš Horváth, tries to show the world of the Polish city subculture of blockers based on the background of the stereotypes in this particular subculture. The author presents the definition of a subculture and stereotype in sociological literature, but also from a linguistic point of view. It also characterizes the language in the Slovak translation regardless of its slang implementation through univerbized units, vulgarisms, pejoratives, dysphemisms and phraseological units. This is to resolve the issue of the loyalty of the Slovak translation with the Polish original.

Key words: stereotype, subculture, translation, slang, *Sneh a krv*, expressiveness, subculture of blockers.